

A nyugdíjrendszer problémái

Botos Katalin
evmkabor@gmail.com

Beérkezett: 2023. február 6.

Publikálva: 2023. február 17.

Éppen elég megélhetési gondunk van a napokban, talán ezért is lanyhult az érdeklődés a nyugdíjrendszer távlati kérdései iránt. Jó két évtizede pedig felvetettük hazánkban egy gyermekfedezeti nyugdíjrendszer szükségességét. Az óra ketyeg, az idő múlik, a kérdés nincs megoldva... Érdemes újra felidézni a témát!

A múlt század húszas éveiben létrejött a magyar nyugdíjrendszer, biztosítási alapon. A szocializmusban átalakult a nyugdíjrendszer, amely jó negyven évig a korábbi biztosítási elv helyett az *állami gondoskodáson* alapult. Ezt 1990 felé közeledve és azt követően a felerősödő individualizmus elsöpörte. A rendszer visszatérni igyekezett valamiféle, a szocializmus előttihez hasonló *biztosítási alapokra*, amilyen rendszerek azóta szerte a világban kialakultak. Ugyanakkor a társadalmi viszonyok a korábbiakhoz képest alapvetően megváltoztak nálunk is, a világban is. A nyugdíjigérvények formájában meglévő rejtett állami adósságok egyre fenyegetőbb nagyságúvá váltak. A fejlett országok társadalma elöregedett. A nyugdíjreform hosszú távon mindenképpen elkerülhetetlennek látszott, pusztán finanszírozási okokból. A rendszer egyensúlyát már 1990 előtt is csak magas bérjárulék-szinttel lehetett fenntartani. A reformkommunista elit hazánkban már gondolkodott azon, hogy a társadalombiztosítást (TB) fel kellene tőkésíteni, vagyonnal ellátni, annak érdekében, hogy a majdan jelentkező kötelezettségeinek meg tudjon felelni. 1990 után azonban a privatizáció idején nem került sor a feltőkésítésre.¹

A magyar társadalombiztosítás rendszerváltáskor kinevezett vezetője 1991-1992-ben egy parlamenti szociális bizottsági meghallgatáskor felvetette egy érdemi reform szükségességét, *még hozzá a felnevelt gyermekek figyelembevételével*. Arra hivatkozott, hogy ezt a költséget is el kell ismerni a nyugdíjak megállapításánál. A reform azonban egészen más irányt vett. Először, 1993-ban az *önkéntes nyugdíjpénztárak* születtek meg. Majd a rendszerváltás utáni második kormány alatt kidolgozták az ún. *második pillér* elgondolását, az öngondoskodás individuális változatát. Lehetőséget adtak magán-nyugdíjpénztárakba való belépésre, ahová a polgárok átvihették a társadalombiztosítási alapba történő befizetéseik egy részét. A magyar társadalom jelentős része abban a hitben jelentkezett ezekbe a pénztárakba, hogy így kedvezőbb nyugdíjakra számíthat majd. A példát a chilei kísérlet szolgáltatta, amelyben amerikai tanácsadók közreműködésével azt megvalósították. Mindjárt hozzátesszük: a rendszer történelmileg rövid idő után megbukott... Ahogy a magyar kísérlet is. Hiszen a lényege az volt, hogy a korábban a szolidaritáson alapuló állami rendszerbe fizetett járulékokat átirányították a magánszámlákra, amelyek ezt befektetésekbe forgatva, azt ígérték, hogy a majdani nyugdíj magasabb lesz, mint ami az állami rendszerben várható lenne. Csakhogy több nemzetközi válsághullám következtében még a jónak tűnő befektetések se igazolódtak; nem hozták a befektetések a várt hozamokat. Emellett viszont a pénztárak igen magas működési költségek mellett tevékenykedtek, amire a befizetések jelentős része elment. Így az első nyugdíjkifizetések alkalmával kiderült, hogy a pénztárak nem tudnak helytállni ígéreteikért. Az Orbán kormány 2010 után lényegében meg is szüntette őket, hiszen egyébként is rossz hatással

¹ Botos, József és Botos, Katalin (2020) *Nyugdíjrendszer a változó társadalomban*. PÉNZÜGYI SZEMLE/PUBLIC FINANCE QUARTERLY, 65 (1). pp. 7-22. ISSN 0031-496X.

voltak a makrogazdasági egyensúlyra. Az elvont járulékok hiányoztak a központi nyugdíj-kasszából. Az időközben nyugdíjba menőknek a törvény szerinti járandóságot viszont mindenképpen ki kellett fizetni! Így a hiányzó összeget a költségvetésből kellett kipótolni. Mindez megnövelte a költségvetési deficitet, hiszen nem tudta az állam a magántulajdonba átengedett járulékokat „kigazdálkodni”, így azokat más forrásból – végül is adósságból – kellett biztosítani.

A 2010 utáni időszakban a nyugdíjrendszert aztán gyakorlatilag bevonták az államháztartásba; így relatív önállósága megszűnt. A korábbi nyugdíjak vásárlóértékét az Orbán-kormányok alatt inflációs indexálással őrizték meg. A differenciák azonban a régi és új nyugdíjak között megnövekedtek az utóbbi évek erőteljes béremelkedései következtében, jelentős feszültségeket okozva.

Az alapvető probléma az, hogy a társadalombiztosítás nyugdíjrendszere nem vette figyelembe, hogy valójában *mire is szolgál a befizetett járulék*. Mindenki meg volt győződve, hogy ezt *magának teszi félre*. Holott az állami nyugdíjrendszerben a befizetések lényegében rögtön kifizetésre kerülnek, az előző generáció nyugdíjas tagjai, mondhatjuk, a mindenkori dolgozó generáció nyugdíjas szüleinek a részére.

Igen: a legnagyobb probléma, hogy a társadalom mindmáig nem érzékeli, hogy a befizetései ugyan *jogosultságot jelentenek* a nyugdíjra, de az állami rendszerben nem kerülnek félretételre, hanem azon nyomban nyugdíjfizetésre fordítódnak! Azok számára, akik viszont kétségkívül *befektettek* életük során az aktív korosztály felnevelésébe; most gyakorlatilag *ezt törlesztik feléjük* a jelenleg dolgozók a járulékfizetéssel! (Adófizetésükkel a polgárok azt is „törlesztik”, hogy az állam jelentősen hozzájárult – Európában legalábbis – saját felnevelkedésükhöz, oktatásukhoz, ifjúkori egészségügyi ellátásukhoz...)

Ezért jogos egy olyan reformjavaslat, amely a korábbi biztosítási szemlélettel ellentétben a *befektetési szemléletre* helyezi a hangsúlyt. Lényegében abból indul ki, hogy a szülők a gyermekeik felnevelésére jelentős összeget áldoztak, s ennek fejében ezen összegek „térülésére” idős korukban joggal számolhatnának. Ezt az államnak el kellene ismernie, s gyermekeik felnevelését azzal honorálni, hogy a nyugdíjukat gyermekeik számától és felnevelésük, oktatásuk színvonalától függően differenciálja.

Az elmúlt időben – ha nem is a gyakorlatban, de legalább az elméletben – bizonyos mértékig utat tört magának ez a „befektetési” szemlélet. A nyugdíjhoz szükséges jövedelmet csakis a *következő korosztály*, a gyermekek korosztálya *tudja majd megtermelni* – ez eléggé egyszerűen belátható. Hiszen, ha bármibe befektetnék is a járulékokat, – ha befektetnék... – ahhoz is ember kell, hogy az eszközöket működtesse! Amikor pedig ténylegesen a pénzügyi befektetések formáját választják időskori megélhetésük biztosítására, akkor csak a pénzfátyol mögé rejlik ez a valóság. *A pénz nem szül pénzt önmagától*, csak ha a megtermelt javak értékesítésével keletkező jövedelmekből a pénztőkés – jelen esetben a megtakarító – részesedik. De az alap mindig a reálgazdaság működése. Annak pedig az *élőmunka* az egyik tényezője, kihagyhatatlan, pótolhatatlan tényezője. A humántőke tudásával, innovatív képességével mindenképpen az értéktermelés alapja. Ahhoz pedig, hogy elegendő élőmunka álljon rendelkezésre, az aktív korosztálynak gyermekeket kell vállalnia és nevelnie. A gyermekek felnevelését a munkaerőpiac hatékony tagjaivá a szülők áldozatkészsége segíti: eleve azzal, hogy vállalták őket, majd biztosították képzésük finanszírozását. (Ami akkor is pénzbe kerül, ha az állam jelentős részt vállal belőle. Egyébként azt is közvetve az aktív korosztály fizeti: az adók révén...)

Mindenesetre a gyermekvállalás a családok – szülőpárok – részéről olyan, mint *egy második járulékfizetés*. Jogos, hogy ez kifejezésre jusson időskori nyugdíjjövedelmükben is. A nyugdíjak gyerekszámától függővé tétele Magyarországon bizonyos értelemben „saját találmány”, itthon vetődött fel, a nemzetközi szakirodalomban azonban már ezzel

párhuzamosan felmerült. (Érdekes módon egy magyar-amerikai demográfus, Demény Pál személyéhez köthetően.² Kapott is munkásságáért magas hazai állami elismerést.)

Lehetne azt is mondani – vannak is ilyen gondolatok –, hogy mindenkit tartsa el a saját gyerekeit, – mint ahogy ez volt a régi időkben. Avagy, hogy mindenki csak akkor kapjon nyugdíjat, ha gyermeket nevel... De mi van azokkal, akiknek nincs gyereke? Ráadásul, ez nem is mindenkinél önkéntes, azaz, nem saját döntésének a függvénye. Ma már igen nagyarányú a meddőség a társadalomban. Sokan nem találnak párt, bár szeretnének családot. Számos embernek kifejezetten nagy szomorúságot jelent az utód hiánya...

A gyermekteleneknél, bármi is az oka, *marad a biztosítási szemlélet: félre kell tenniük.* Ez nem igazságtalanság: hiszen valóban nem költenek annyit, mint amennyit a gyermekek. Félretehetik idős korukra *azt a pénzt*, amit nem a gyermekeikre költenek. Ez az összeg oly módon vesz majd részt a jövőbeni jövedelemtermelésben, hogy a reálgazdaság körforgásában felhasználva, hozzájárul a szükséges tőke megteremtéséhez. *Ezt a csatornát is gondosan garantálnia kell az államnak*; de magában az állami nyugdíjrendszerben mégis vitathatatlanul jutalmazni kell a gyermeket vállaló és felnevelő polgárokat. Hiszen ők amellet, hogy járulékot, adót fizettek, amivel biztosítják az idős korosztály nyugdíjának fedezetét, *közben gyermeket is neveltek*, s e tevékenységükkel a humán *termelési tényező létrejöttéhez is hozzájárultak*. Azaz, *kétcsatornás nyugdíjrendszer lenne kívánatos: a munkanyugdíjat, és a gyermekek után járó járadékokat nyújtó rendszer.* Még hozzá az utóbbi annak arányában, hogy milyen hatékony élők munkát jelentő utódokat neveltek életük során: azaz, milyen képzettségi szintig tanították gyermekeiket. Tudásalapú társadalomnak képzett ifjúságra van szüksége!

Természetesen, még ez is csak nagyvonalú közelítés az igazságos rendszerhez. A mai helyzetnél azonban mindenestre méltányosabb lenne, hiszen ma a gyermekeket nevelők azok, akik hátrányban vannak nyugdíjasként. Hazánkban ugyan komoly állami támogatást kapnak a családok a nevelés ideje alatt, de a nyugdíjas korúak között a sokgyermekesek többnyire mégis elmaradnak a gyermektelenek mögött...

Sajnálatos módon, a fent vázolt javaslatot a kormányzat eddig nem tette magáévá hazánkban. S a nemzetközi gyakorlat is a hagyományos biztosítási szemléleten alapszik, az EU-ban is. Ami az egyéneknek, a külföldön munkát vállalóknak s kinti új hazájuknak nem feltétlenül rossz: de a hazai makrogazdaságnak mindenképpen az. Hiszen a külföldi munkavállalóink járulékfizetése itthon *hiányzik az államkasszából*; pedig az itthon élő idősebb nemzedéknek a nyugdíjakat ki kell fizetni... Ez is egy eleme a kormánydeficitnek. (Amire nemigen látunk elemzéseket, és amire senki nem szokott még gondolni se.)

A 2010-es évek közepén az ISSA, a Társadalombiztosítók Nemzetközi Szövetsége Magyarországon tartotta az ülését. Az egyik rövid magyar referátum (jelen szerző szavaival) elmondott egy indiai legendát a *három kenyérről*. Egy ember a pékhez megy, és minden nap három cipót vesz. Kérdi a pék: miért vesz mindig ennyit? Azért, feleli az ember, mert eggyel *adósságot* törlesztem, *egyet kölcsön* adok, s egy veknit a feleségemmel eszünk meg. Egy cipó a szüleimé, akinek törlesztem, hogy felneveltek, egyet a gyerekeimnek adok kölcsön, hogy majd idős koromra eltartsanak érte; egy pedig a miénk a feleségemmel... E kis történet alapján az ISSA száztizenvalahány tagországának jelen lévő képviselője világosan megértette a befektetési szemléletű nyugdíjrendszer értelmét és indokoltságát...

² Demény Pál: Népeséspolitikai közjólátásban.